

УДК 274.5(477.87)"194/199":322
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/97-2-3>

Петро КРАЛЮК,
orcid.org/0000-0003-1741-1079
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
Національного університету «Острозька академія»
(Острог, Рівненська область, Україна) petro.kraliuk@oa.edu.ua

ВЗАЄМОДІЯ ЦЕРКВИ АДВЕНТИСТІВ СЬОМОГО ДНЯ З ОРГАНАМИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ НА ЗАКАРПАТТІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТ.)

Стаття присвячена дослідженню взаємодії Церкви адвентистів сьомого дня з органами радянської влади на Закарпатті (друга половина ХХ ст.) з акцентом на формах та методах адміністративного тиску як механізмів тоталітарного контролю над релігійним життям у СРСР на прикладі Закарпатської області. Метою роботи є комплексний аналіз особливостей взаємодії вірян Церкви адвентистів сьомого дня з місцевими органами влади, а також виявлення форм адміністративного, економічного та інформаційного тиску, що застосовувалися до громади у другій половині ХХ століття. Особлива увага приділяється суперечності між офіційно проголошеною політикою «пом'якшення» релігійного курсу союзного центру та реальними репресивними практиками місцевої номенклатури, яка продовжувала використовувати методи жорсткого адміністративного диктату. На основі архівних матеріалів і документальних свідчень у статті проаналізовано ключові механізми тиску, зокрема економічне переслідування за дотримання суботи, інформаційну дифамацію через радянську пресу, бюрократичне обмеження релігійних обрядів, а також втручання влади в особисте та сімейне життя вірян. Водночас показано високий рівень правової свідомості адвентистських громад, які активно використовували законні механізми захисту своїх прав і прагнули діяти в межах правового поля. У висновках обґрунтовується, що боротьба радянської влади з Церквою АСД на Закарпатті мала системний і багаторівневий характер, а найбільший тиск спостерігався у випадках, пов'язаних із залученням молоді, що відображало страх державної системи перед відтворенням релігійної ідентичності в наступних поколіннях. Попри адміністративне свавілля, стійкість і правова активність вірян сприяли збереженню та виживанню релігійних громад.

Ключові слова: сучасний протестантизм, Церква адвентистів сьомого дня, радянська релігійна політика, Закарпаття, свобода совісті, релігійні громади, адвентисти сьомого дня.

Petro KRALIUK,
orcid.org/0000-0003-1741-1079
Doctor of Philosophy, Professor,
Head of the Department of Theory and History of State and Law
National University "Ostroh Academy"
(Ostroh, Rivne region, Ukraine) petro.kraliuk@oa.edu.ua

INTERACTION BETWEEN THE SEVENTH-DAY ADVENTIST CHURCH AND SOVIET AUTHORITIES IN TRANSCARPATHIA (SECOND HALF OF THE TWENTIETH CENTURY)

The article examines the interaction between the Seventh-day Adventist Church and Soviet authorities in Transcarpathia during the second half of the twentieth century, with particular emphasis on the forms and methods of administrative pressure employed as mechanisms of totalitarian control over religious life in the USSR, as exemplified by the Transcarpathian region. The study aims to provide a comprehensive analysis of the specific features of interaction between members of the Seventh-day Adventist Church and local authorities, as well as to identify the forms of administrative, economic, and informational pressure imposed on the community in the second half of the twentieth century. Special attention is given to the contradiction between the officially proclaimed policy of "liberalization" of religious affairs at the level of the Union center and the actual repressive practices of the local nomenclatura, which continued to rely on methods of strict administrative coercion. Drawing on archival materials and documentary evidence, the article analyzes key mechanisms of pressure, including economic persecution for Sabbath observance, informational defamation through the Soviet press, bureaucratic restrictions on religious rites, and state interference in the personal and family life of believers. At the same time, the study demonstrates the high level of legal awareness within Adventist communities, which actively employed lawful mechanisms to defend their rights and sought to operate within the existing legal framework. The conclusions argue that the Soviet campaign against the Seventh-day Adventist Church in Transcarpathia was systematic and multi-layered in character. The most intense pressure was observed in cases involving youth participation, reflecting the state's concern

over the transmission of religious identity to subsequent generations. Despite administrative arbitrariness, the resilience and legal activism of believers contributed significantly to the preservation and survival of religious communities.

Key words: *contemporary Protestantism, Seventh-day Adventist Church, Soviet religious policy, Transcarpathia; freedom of conscience, religious communities, Seventh-day Adventists.*

Актуальність теми дослідження. Дослідження внутрішньодержавних центробіжних процесів та політики щодо релігійних організацій у радянський період залишається надзвичайно важливим для розуміння реальних механізмів тоталітарного управління суспільством. Незважаючи на офіційно декларовані Конституцією СРСР принципи «свободи совісті», наприкінці 1980-х років чітко проявилася розбіжність підходів у віросповідній політиці між союзним та республіканськими центрами. Вивчення взаємодії вірян Церкви адвентистів сьомого дня (АСД) з місцевими органами влади, зокрема на матеріалах Закарпатської області, дозволяє детально розкрити цю проблематику. Аналіз архівних справ дає змогу побачити не лише загальну ідеологічну картину, а й конкретні долі людей, які стикалися з повсякденним адміністративним свавіллям, та продемонструвати справжні масштаби переслідувань вірян у Радянському Союзі.

Мета. Комплексно проаналізувати особливості комунікації вірян релігійної спільноти АСД з органами радянської влади на місцях (на прикладі Закарпатської області). Дослідити конкретні форми, методи адміністративного, економічного та інформаційного тиску, а також штучні перешкоди, які місцева влада створювала для життєдіяльності спільноти, проведення нею релігійних обрядів та повсякденного побуту членів церкви.

Проблема дослідження. Головна проблема дослідження полягає у виявленні та аналізі глибокої суперечності між пом'якшеною офіційною політикою вищого партійного керівництва СРСР та реальними, відверто репресивними діями місцевих чиновників щодо вірян АСД. Відповідно до рішень вищого керівництва (зокрема голови Ради у справах релігій Харчева), боротьба з релігійністю мала переходити у площину ідеологічного виховання без образи почуттів віруючих. Проте на місцях продовжували діяти методами жорсткого адміністративного диктату. Ця проблема гостро розкривається через конфлікт між непохитними релігійними переконаннями адвентистів (обов'язкове святкування суботи, публічне проведення обрядів хрещення) та методами державного примусу, що включали залучення правоохоронних органів, публічне цькування у пресі, економічні утиски та грубе втручання в особисте й родинне життя громадян.

Виклад основного матеріалу. Дослідження архівних матеріалів яскраво демонструє, що наприкінці 1980-х років у СРСР існувало суттєве протистояння між союзними та республі-

канськими Радами у справах релігій. Поки союзний центр декларував необхідність ідеологічної боротьби без образи почуттів вірян, на місцях продовжували застосовувати методи грубого адміністративного тиску та агресивної пропаганди, формуючи у пресі образ віруючих як «фанатиків» та «мракобісів». Безпрецедентним прикладом місцевого свавілля стала ситуація в селі Ільниця у жовтні 1984 року, коли голова сільради В. Ф. Ромачивський за допомогою міліції намагався зірвати весілля родини Саповичів. Чиновник не лише заборонив музику та присутність гостей, але й перекрив дороги до села, затримав автобус із родичами, заборонив продавати хліб для весілля у місцевому магазині і навіть відмовився видати довідку для поховання батька нареченої, який помер невдовзі після цих подій (ДАЗО. Ф. Р-1490. Оп. 3. Спр. 107. Арк. 25–25 зв.). Цей випадок ілюструє, наскільки далеко могла зайти місцева номенклатура у своєму прагненні придушити будь-які прояви релігійного життя.

Окремим напрямком тиску на адвентистів сьомого дня було переслідування за дотримання четвертої заповіді — святкування суботи. Архівні документи свідчать про систематичні економічні репресії проти вірян (ДАЗО. Ф. Р-195. Оп. 10. Спр. 19. Арк. 159). Зокрема, у 1956 році керівництво заводу в селі Кобилецька Поляна звільнило шістьох працівників-адвентистів виключно через їхню відмову виходити на роботу в суботу, прикриваючись нібито виробничою необхідністю (ДАЗО. Ф. Р-195. Оп. 12. Спр. 40. Арк. 9). Це призвело до того, що їхні багатодітні сім'ї залишилися без засобів до існування напередодні зими. Крім того, влада активно використовувала пресу для наклепів. У 1958 році мукачівська газета «Прапор перемоги» опублікувала відверто брехливу статтю про родину Пірчак, звинувативши батьків у тому, що через їхню відмову від свинини п'ятеро їхніх дітей нібито захворіли на туберкульоз. Насправді ж родина була заможною, мала шістьох абсолютно здорових дітей, а один із синів навіть представляв область на виставці юних техніків у Києві. Незважаючи на надані матір'ю медичні довідки та візити до редакції, газета відмовилася публікувати спростування, що викликало обурення не лише вірян, а й занепокоєння місцевого Уповноваженого у справах релігій через неефективність такої грубої пропаганди (ДАЗО. Ф. Р-195. Оп. 13. Спр. 44. Арк. 24–25).

Особливого супротиву з боку влади зазнавала практика проведення обряду хрещення. Незважа-

ючи на те, що пресвітери (наприклад, Дикий та Капітан у 1957 році) завчасно та офіційно повідомляли органи влади про заплановані обряди і надавали списки кандидатів, вони постійно стикалися з перешкодами (ДАЗО. Ф. Р-195. Оп. 13. Спр. 18. Арк. 42, 56). Влада висловлювала невдоволення участю молоді, а міліція свідомо зривала богослужіння. Показовим є випадок в Ільниці 1957 року, коли під час хрещення невідомі на очах у правоохоронців зруйнували спеціальну загатку на річці, а начальник міліції двічі затримував проведення обряду, влаштуовуючи безпідставні перевірки документів. Дійшло до того, що преса публікувала фейлетони про людей, які ще навіть не встигли прийняти хрещення (як у випадку з медсестрою Анною Трикур) (ДАЗО. Ф. Р-195. Оп. 12. Спр. 43. Арк. 41; ДАЗО. Ф. Р-195. Оп. 13. Спр. 18. Арк. 63).

Наслідком цієї конфронтації стало ухвалення у 1958 році жорсткого регламенту, який суттєво обмежував життєдіяльність релігійних громад АСД. Нові правила дозволяли проводити хрещення лише на відкритій місцевості з обов'язковим попередженням за тиждень, виключно вранці (між 6 та 7 годинами), групами не більше 5-7 осіб. Влада брутально втрутилася і в саму суть обряду: було суворо заборонено співати псалми, виголошувати проповіді та бути присутніми іншим членам церкви, окрім 3-4 осіб обслуговуючого персоналу (ДАЗО. Ф. Р-195. Оп. 12. Спр. 42. Арк. 14). За порушення цих вимог загрожувало зняття з реєстрації керівництва громади, що змушувало адвентистів шукати шляхи виживання у цих надзвичайно жорстких (ДАЗО. Ф. Р-195. Оп. 12. Спр. 43. Арк. 104).

Ось цілісний текст з логічними та плавними переходами між думками. Він написаний в академічному стилі і чудово підійде для завершальної аналітичної частини вашої статті перед загальними висновками.

Глибший аналіз архівних матеріалів дозволяє відійти від спрощеного сприйняття адвентистів виключно як пасивних жертв тоталітарної системи. Навпаки, документи засвідчують високий рівень правової свідомості та активний спротив вірян, які демонстрували власну суб'єктність. Вони відкрито відстоювали свою репутацію, як це зробила громадянка Пірчак, котра з дітьми та медичними довідками вимагала від редакції газети спростування наклепу. Обласні служителі, зокрема Хімінець, подавали офіційні скарги Уповноваженому на незаконні дії преси, а пресвітери громад свідомо намагалися діяти виключно в правовому полі. Завчасно, за цілий місяць, подаючи списки кандидатів на хрещення, вони намагалися позбавити владу формальних законних підстав для застосування репресій.

Зі свого боку, державна машина, що протистояла вірянам, виявилася далеко не монолітною: її

внутрішні механізми часто конфліктували між собою. Яскравим свідченням цього є невдоволення самого Уповноваженого у справах релігій Распутька діями місцевих редакторів газет («Молодь Закарпаття», «Прапор перемоги») та правоохоронців (ДАЗО. Ф. Р-195. Оп. 13. Спр. 18. Арк. 63). Влада усвідомлювала, що груба, неперевірена брехня та примітивні фейлетони не працюють як дієва атеїстична пропаганда, а лише викликають цілком обґрунтоване обурення вірян, компрометуючи саму систему. До того ж відверте самовправство міліції, яка зривала богослужіння, чи голів сільрад, що блокували весілля, нерідко було їхньою особистою ініціативою, яка прямо суперечила загальним вказівкам з центру «не ображати почуття віруючих».

Попри цю внутрішню неузгодженість, найбільш жорстка реакція місцевих органів влади виникала тоді, коли йшлося про залучення молоді, що видавало глибокий, цілеспрямований страх системи перед новими поколіннями вірян. Саме тому Уповноважений відкрито дорікав пресвітеру Капітану за «досить велику кількість молодих людей» (ДАЗО. Ф. Р-195. Оп. 13. Спр. 18. Арк. 56) серед кандидатів на хрещення, а Обком комсомолу особисто втручався у хрещення молодих дівчат – медсестри та ланкової. У цьому ж контексті слід розглядати і блокування весілля родини Саповичів: дії голови сільради мали на меті не просто зіпсувати свято, а максимально ускладнити та маргіналізувати створення нової релігійної сім'ї, оскільки влада панічно боялася відтворення релігійної спільноти через молодь.

Коли ж ідеологічний тиск не спрацьовував, система вдавалася до методів прямого економічного терору як інструменту психологічного зламу. Показовим є звільнення шістьох працівників заводу в селі Кобилецька Поляна за дотримання суботи. Як засвідчують спогади їхніх дітей, це не було звичайним адміністративним покаранням: багатодітні сім'ї свідомо залишили без засобів до існування напередодні зими. Створення умов, близьких до межі фізичного виживання, було розраховане на те, щоб змусити вірян зректися своїх релігійних переконань та погодитися виходити на роботу в суботні дні.

Зрештою, не маючи змоги повністю знищити релігійне життя силовими чи економічними методами, влада вдалася до тактики бюрократичної «стерилізації» духовних практик. Ухвалене у 1958 році рішення щодо суворої регламентації обряду хрещення є класичним прикладом того, як тоталітарна система намагалася вихолостити суть явища, не забороняючи його де-юре. Вимога проводити обряд о 6-7 годині ранку робила його невидимим для решти суспільства, а обмеження кількості учасників до 5-7 осіб штучно розпошувало громаду (ДАЗО. Ф. Р-195. Оп. 12. Спр. 42. Арк. 14). Пряма заборона співу, пропо-

відей та присутності гостей остаточно перетворювала урочисте, емоційно піднесене духовне свято на суху, напівкримінальну бюрократичну процедуру, намагаючись у такий спосіб позбавити таїнство його об'єднавчого впливу на вірян.

Висновки. Дослідження взаємодії громад Церкви адвентистів сьомого дня (АСД) із радянськими органами влади на Закарпатті дозволяє зробити такі узагальнюючі висновки:

Аналіз архівних матеріалів виявив глибоку суперечність між «пом'якшеною» офіційною риторикою союзного центру (зокрема Ради у справах релігій при РМ СРСР) та відверто репресивною практикою місцевої номенклатури. Поки вище керівництво декларувало перехід до суто ідеологічних методів боротьби без образи почуттів вірян, на місцях панував жорсткий адміністративний диктат та самовправство.

Держава використовувала методи економічного тиску як засіб психологічного зламу вірян. Звільнення багатодітних батьків-адвентистів напередодні зими за дотримання суботи було не просто адміністративним покаранням, а свідомим створенням умов на межі фізичного виживання з метою змусити їх зректися релігійних переконань.

Не маючи змоги повністю заборонити релігійне життя де-юре, влада вдалася до тактики вихолощування суті духовних практик через сувору регламентацію. Ухвалені у 1958 році правила проведення хрещення (час о 6–7 ранку, обме-

ження кількості учасників, заборона співів та проповідей) мали на меті зробити обряд соціально «невидимим» та перетворити його на суху напівкримінальну процедуру.

Радянська преса на Закарпатті виступала не як джерело інформації, а як інструмент агресивної пропаганди та наклепів. Публікація завідомо неправдивих даних про здоров'я та побут родин адвентистів (як у випадку з родиною Пірчак) мала на меті сформувати в суспільстві образ вірян як «небезпечних фанатиків».

Найбільш жорстка реакція системи (від блокування весіль до зриву хрещень) виникала тоді, коли йшлося про залучення молоді. Влада панічно боялася відтворення релігійної спільноти у нових поколіннях, тому намагалася максимально маргіналізувати молодих вірян та ускладнити створення нових релігійних сімей.

Документи спростовують уявлення про адвентистів як про пасивних жертв. Громади АСД демонстрували високий рівень правової свідомості, намагаючись діяти виключно в правовому полі, офіційно оскаржуючи незаконні дії преси та міліції перед вищими інстанціями. Загалом, тоталітарна система на Закарпатті продемонструвала свою здатність до системного, багаторівневого тиску, який поєднував ідеологічне цькування, економічне виснаження та бюрократичне обмеження прав людини, проте натрапив на організовану стійкість релігійної спільноти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний архів Закарпатської області (ДАЗО). Ф. Р-195. Оп. 10. Спр. 19. 166 арк.
2. ДАЗО. Ф. Р-195. Оп. 12. Спр. 40. 94 арк.
3. ДАЗО. Ф. Р-195. Оп. 12. Спр. 42. 112 арк.
4. ДАЗО. Ф. Р-195. Оп. 12. Спр. 43. 120 арк.
5. ДАЗО. Ф. Р-195. Оп. 13. Спр. 18. 93 арк.
6. ДАЗО. Ф. Р-195. Оп. 13. Спр. 44. 60 арк.
7. ДАЗО. Ф. Р-1490. Оп. 3. Спр. 107. 340 арк.

REFERENCES

1. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti (DAZO) [State Archives of Transcarpathian Region]. F. R-195. Op. 10. Spr. 19. 166 ark. [In Ukrainian].
2. DAZO. F. R-195. Op. 12. Spr. 40. 94 ark. [In Ukrainian].
3. DAZO. F. R-195. Op. 12. Spr. 42. 112 ark. [In Ukrainian].
4. DAZO. F. R-195. Op. 12. Spr. 43. 120 ark. [In Ukrainian].
5. DAZO. F. R-195. Op. 13. Spr. 18. 93 ark. [In Ukrainian].
6. DAZO. F. R-195. Op. 13. Spr. 44. 60 ark. [In Ukrainian].
7. DAZO. F. R-1490. Op. 3. Spr. 107. 340 ark. [In Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 04.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

